

Pedagogia i Treball Social

Revista de Ciències Socials Aplicades

Dipòsit Legal: GI.904-2010
ISSN: 2013-9063

Universitat
de Girona

Farré-Riera, L. (2016)

"La participació de l'alumnat de secundària en pràctiques democràtiques i inclusives: un estudi de cas"

Pedagogia i Treball Social. Revista de Ciències Socials Aplicades
Vol. 5. Núm. 2: 73-94

La participació de l'alumnat de secundària en pràctiques democràtiques i inclusives: un estudi de cas

Laura Farré-Riera¹

Resum

La participació de l'alumnat en els processos d'ensenyament i aprenentatge és clau per avançar cap a un sistema més democràtic i inclusiu. El present article pretén descriure i analitzar alguns dels resultats obtinguts a partir de la investigació realitzada en un centre educatiu de secundària al voltant dels processos participatius de l'alumnat, i pretén donar resposta a quin tipus de participació es porta a terme en un institut que treballa per a què tot l'alumnat tingui un paper protagonista en els seus aprenentatges. Concretament, he analitzat tres pràctiques pedagògiques, basades en metodologies innovadores, que tenen en compte aspectes democràtics i inclusius per millorar les oportunitats d'aprenentatge. Aquestes experiències són les brigades de suport al professorat, l'aprenentatge servei i el treball cooperatiu. La present recerca es basa en una metodologia d'investigació qualitativa, i m'he centrat en un estudi de cas

1. Doctoranda en el programa d'Innovació i Intervenció Educatives de la Universitat de Vic – Universitat Central de Catalunya. Màster en Educació Inclusiva (UVic – UCC). Grau en Mestra d'Educació Infantil (UdG). Departament de Pedagogia. Grup de Recerca Educativa de la Universitat de Vic (GREUV). Universitat de Vic – Universitat Central de Catalunya.

únic. Pel que fa als resultats, s'evidencia que per tal d'afavorir la participació de tot l'alumnat a la vida del centre cal que les pràctiques educatives assegurin certs aspectes curriculars, organitzatius i metodològics que situïn a l'alumnat en el centre dels seus aprenentatges i que garanteixin processos democràtics i inclusius per a tots i totes.

Paraules clau: participació, democràcia, inclusió, veu de l'alumnat, comunitat

Abstract

The participation of students in teaching learning processes is the key to move towards a more democratic and inclusive educational system. This article aims to describe and analyse the results of research carried out in a secondary school around students' participatory processes, and try to respond which kind of participation is carrying out an institute that works for all students to take a leading role. Specifically, I have analysed three educational experiences based on innovative methodologies, which take into account aspects to improve democratic and inclusive learning opportunities. These experiences are the brigades of teachers' support, service learning and cooperative work. This research has been developed from a qualitative methodology approach, and focuses on a single case study. Regarding the results, we have observed that in order to encourage the participation of all students in the life of the centre, it is needed that the educational practices guarantee certain curricular, organizational and methodological aspects which place the students at the centre of their learnings and ensure democratic and inclusive processes for all.

Keywords: participation, democracy, inclusion, students' voices, community

Resumen

La participación del alumnado en los procesos de enseñanza y aprendizaje es fundamental para avanzar hacia un sistema más democrático e inclusivo. El presente artículo pretende describir y analizar los resultados obtenidos de una investigación en un centro educativo de secundaria sobre los procesos participativos del alumnado, y pretende dar respuesta a qué tipo de participación se lleva a cabo en un instituto que trabaja para que todo el

alumnado tenga un papel protagonista en sus aprendizajes. Concretamente, he analizado tres experiencias pedagógicas basadas en metodologías innovadoras, que tienen en cuenta aspectos democráticos e inclusivos para mejorar las oportunidades de aprendizaje. Estas experiencias son las brigadas de apoyo al profesorado, el aprendizaje servicio y el trabajo cooperativo. La presente investigación se basa en una metodología cualitativa y, concretamente, me he centrado en un estudio de caso único. En relación a los resultados, se constata que, para favorecer la participación de todo el alumnado en la vida del centro, es primordial que las prácticas educativas aseguren ciertos aspectos curriculares, organizativos y metodológicos que sitúen al alumnado en el centro de sus aprendizajes y garanticen procesos democráticos e inclusivos para todos y todas.

Palabras clave: participación, democracia, inclusión, voces del alumnado, comunidad.

1. Introducció

El present article té la finalitat d'analitzar i reflexionar al voltant de la participació de l'alumnat a un centre educatiu de secundària² i pretén donar resposta a quin tipus de participació es porta a terme en un institut que treballa per a què tot l'alumnat tingui un paper protagonista i es trobi en el centre dels seus aprenentatges³. Concretament, l'objectiu de l'article és investigar tres pràctiques pedagògiques considerades com a democràtiques i inclusives, i analitzar com aquestes afavoreixen la participació de l'alumnat i milloren les oportunitats d'aprenentatge. Aquestes experiències són les brigades de suport al professorat, l'aprenentatge servei i el treball cooperatiu.

L'article està estructurat en tres apartats principals. En el primer apartat es defineixen els termes bàsics al voltant dels conceptes de democràcia, participació i inclusió educativa, que han servit per construir el marc d'anàlisi de les pràctiques. En el segon apartat presento el treball de camp realitzat a l'institut, així com també la graella d'anàlisi amb les diferents categories i els principals resultats obtinguts de cada una de les experiències. Finalment, el darrer apartat correspon a les conclusions de l'article on exposo els principals arguments que m'han portat a determinar possibilitats i límits al voltant de la participació democràtica de l'alumnat en les diferents pràctiques analitzades.

2. Un impuls cap a una major participació de l'alumnat

Actualment, estem vivint temps de canvi i de reforma davant d'una societat complexa i canviant, la qual cosa comporta que cada vegada sigui més necessari construir de forma conjunta nous espais de ciutadania i afrontar, amb la major creativitat i responsabilitat possibles, els

2. Aquesta recerca està vinculada al projecte d'investigació anomenat *Demoskole: democràcia, participació i educació inclusiva en els centres educatius* (2013–2015), finançat pel Ministerio de Economía y Competitividad (Referència: EDU2012-39556-C02-01/02). IP UdG: Jordi Feu i IP UVic – UCC: Núria Simó. En concret, la UVic - UCC ha coordinat la recerca als centres de secundària.

3. Aquesta recerca es va desenvolupar com a Treball Final del Màster Interuniversitari en Educació Inclusiva de la UVic - UCC, UdL i UIB (presentat a l'octubre de 2015), amb el títol *La participació de l'alumnat en pràctiques democràtiques i inclusives als centres: Un estudi de cas*. Agrair al centre i a tot l'alumnat i professorat implicat en el procés d'investigació. El treball complet està disponible al Repositori Institucional de la UVic (RiUVic). Vegeu pàgina web <http://repositori.uvic.cat/handle/10854/4306>.

inevitables conflictes que se'n deriven (Departament d'Ensenyament, 2012). Un dels principals reptes de les societats del segle XXI és avançar, col·lectivament, en la igualtat de drets i oportunitats de totes les persones, evitant en tot moment formes de discriminació i d'exclusió.

És important fomentar una educació compromesa amb la transformació de les idees i les pràctiques socials i educatives, basades principalment amb valors i principis inclusius i democràtics. És per això que cal reflexionar sobre el paper que desenvolupa l'escolarització en tot aquest procés, entesa com l'espai de preparació de ciutadans crítics, autònoms i participatius. La finalitat de l'escola no és únicament la de transmissió i assoliment de continguts, sinó que també té la responsabilitat de contribuir a la construcció d'un món més humà i més humanitzador, i una de les maneres per aconseguir-ho és garantint processos participatius de l'alumnat des d'edats primerenques.

2.1. La participació de l'alumnat a la vida del centre

Des de finals de la dècada de 1990 hi ha hagut un interès educatiu per impulsar, promoure i fomentar projectes d'innovació on l'eix central del canvi ha estat la implantació de processos participatius. La participació en igualtat de condicions en totes les institucions socials és un dret de justícia social i un dret en les societats democràtiques (Parrilla, 2002).

Aprendre a participar requereix actuacions i metodologies que vagin orientades a desenvolupar competències personals, ja que, en definitiva, participar és ser i sentir-se part d'una organització on es pren part activa, s'unifiquen esforços i es genera un sentiment de comunitat (Departament d'Ensenyament, 2012). Per tant, cal valorar la participació de l'alumnat com a capital social de qualsevol centre educatiu, avançant així en el desenvolupament d'hàbits de convivència democràtica.

Tanmateix, si volem que tot l'alumnat esdevinguin ciutadans més capacitats per enfrontar-se a la societat actual, cal vincular la seva participació amb la possibilitat d'adquirir majors nivells de democràcia i inclusió en els processos d'ensenyament i aprenentatge (Edelstein, 2011). Per tant, un dels propòsits de la societat i del sistema educatiu actual ha de ser facilitar la presència de l'alumnat a la vida del centre, el diàleg i la coresponsabilització, i afavorir, així, el compromís en l'activitat educativa tot propiciant el desenvolupament d'hàbits de convivència democràtica.

Segons Feu, Prieto i Simó (2016), cal concebre la democràcia des de diferents dimensions, com ara governança, habitança, alteritat i ethos. Aquestes dimensions han estat un dels eixos centrals a partir dels quals he analitzat les tres experiències de l'institut, amb l'objectiu d'identificar quins processos democràtics s'hi desenvolupen, i així poder avançar cap a fites de major democràcia i participació.

Dit això, i centrant-nos en la primera, “La gobernanza en la escuela se explica por el conjunto de órganos y procesos participativos relacionados con la toma de decisiones que afectan a la relación entre las personas, o que tienen una dimensión interpersonal o de interés común o colectivo” (Feu, Prieto i Simó, 2016, p.93). Per tant, si realment volem que hi hagi una participació de l'alumnat en el dia a dia del centre cal que hi hagi òrgans i espais concrets on tothom pugui opinar, prendre decisions i actuar, en definitiva, participar.

No obstant, aquesta participació no serà possible si no es creen les condicions necessàries que faciliten a l'alumnat la capacitat per a estar bé i sentir-se segur i confiat en el centre, la qual cosa repercutirà en una major implicació, col·laboració i participació. Aquesta segona dimensió correspon a l'habitança. Segons els mateixos autors (2016, p.94), aquesta capacitat es pot entendre com “Las condiciones y formas de vida de las personas, que definen su calidad de vida y que permiten – aunque no garantizan– una vida en libertad dentro de un régimen democrático”.

Tot i que aquestes dues dimensions són fonamentals per encaminar un procés democràtic als centres, no són suficients sense tenir en compte la tercera dimensió, l'alteritat. Aquesta es pot entendre com el conjunt de relacions i actituds encaminades al reconeixement de l'altre, element indispensable per afavorir processos participatius (Feu, Prieto i Simó, 2016). Per tant, si volem que tothom tingui les mateixes oportunitats de participar i dir-hi la seva, cal incloure a totes les persones en el currículum ordinari, independentment de les seves condicions i/o característiques individuals.

Cada una de les dimensions explicitades fins al moment no garanteixen processos participatius ni democràtics si no s'assegura un conjunt de valors, virtuts i capacitats que impregnin les relacions humanes i que habitin en la comunitat educativa (Feu, Prieto i Simó, 2016). Aquesta dimensió, que apareix en la present recerca de manera transversal, s'anomena ethos.

Així doncs, si realment volem introduir majors processos participatius de l'alumnat al centre, és imprescindible garantir també formes de vida democràtiques a les aules, on tothom tingui les mateixes oportunitats de participar i tenir un aprenentatge cognitiu i viencial del què és una democràcia i com es viu. Tal i com diu Edelstein (2011), cal que l'escola combini esforços i metodologies per a propiciar l'aprenentatge sobre la democràcia, a través de la democràcia i per a la democràcia. D'aquesta manera, afavorirem un procés de transformació real on el diàleg permeti establir majors i millors relacions de col·laboració i cooperació entre els diferents agents de la comunitat educativa.

2.2. Cap a pràctiques més inclusives i participatives

És fonamental capacitar a tot l'alumnat per a poder decidir sobre el seu futur, garantint un interès personal per les relacions socials i assegurant un canvi social just i equitatiu (Dewey, 2004).

Tanmateix, la igualtat a l'aula i al centre no significa donar a tots els alumnes el mateix, sinó donar a cadascun d'ells allò que necessiten per tal que aprenguin significativament i al màxim de les seves possibilitats. És per això que cal reflexionar sobre els processos d'ensenyament i aprenentatge que es donen dins les aules, i com aquests garanteixen processos inclusius i participatius per a tot l'alumnat.

En relació a això, i per tal d'analitzar les diferents pràctiques, vaig recórrer a l'Índex per a la inclusió de Booth i Ainscow (2006), amb la finalitat d'identificar quins processos inclusius i participatius es donaven en cada una de les experiències. La finalitat d'aquest Índex és donar suport al procés de desenvolupament cap a escoles inclusives, i animar als docents i a altres professionals de l'educació a compartir i a construir noves iniciatives per tal d'augmentar l'aprenentatge i la participació de tot l'alumnat. Concretament, aquest Índex es basa en tres dimensions principals; la cultura, les polítiques i les pràctiques d'una educació inclusiva. Encara que la inclusió implica reestructurar canvis en aquestes tres dimensions, per tal de construir les categories d'anàlisi únicament m'he centrat en la dimensió C; desenvolupar pràctiques inclusives.

Com hem vist fins ara, si volem que es produeixin processos participatius de l'alumnat al centre cal garantir diferents elements democràtics i inclusius que facilitin aquesta participació. Ara bé, sovint aquests processos no asseguren una participació real de tot

l'alumnat. Tot i que diferents autors parlen de nivells de participació de l'alumnat a l'escola, en aquesta recerca he analitzat les experiències a partir dels patrons de col·laboració de Fielding (2012). Aquests es basen en sis formes d'interacció entre adults i joves, tant en els centres educatius com en altres contextos pedagògics, i m'han permès analitzar cada una de les experiències per separat amb l'objectiu d'investigar si l'alumnat esdevé veritablement protagonista dels seus aprenentatges.

Concretament, els patrons són: a) *alumnes com a font de dades* (compromís del professorat per tenir en compte a l'alumnat i les seves característiques individuals en els processos d'ensenyament i aprenentatge); b) *alumnes com a informants actius* (es propicia el diàleg i el debat amb l'alumnat per tal de prendre decisions pedagògiques i/o acadèmiques); c) *coparticipació de l'alumnat en la indagació* (s'aprecia un augment de la implicació i col·laboració dels alumnes amb els docents, ja que l'alumnat participa indagant en temes prèviament acordats amb l'adult); d) *alumnes com a creadors de coneixement* (l'alumnat adopta un paper de guia, amb suport actiu per part de l'equip docent. Apareix una situació igualitària d'indagació conjunta entre alumnat i professorat); e) *alumnes com a coautors* (l'alumnat i l'equip docent prenen conjuntament les decisions, de manera compartida i cooperativa) i f) *aprenentatge intergeneracional com a democràcia viscuda* (compromís i responsabilitat compartida pel bé comú, oferint a tothom oportunitats recíproques de poder i responsabilitat).

Per últim, comentar que tots aquests elements redactats en el marc teòric, basats en els conceptes de democràcia, inclusió i participació, han estat clau per poder construir el marc d'anàlisi de les experiències.

3. Treball de camp a l'institut

La recerca està dissenyada per investigar la participació de l'alumnat en un centre educatiu de secundària, i el principal objectiu en el que m'he focalitzat en aquest article ha estat analitzar com les pràctiques seleccionades afavoreixen la participació i milloren les oportunitats d'aprenentatge de tot l'alumnat. La recerca es basa en una perspectiva metodològica qualitativa d'estudi de cas únic, la qual cosa m'ha permès analitzar una realitat social concreta, en el seu context natural. Per fer-ho, m'he centrat en tres experiències educatives, com són les brigades de suport al professorat, l'aprenentatge servei i el treball cooperatiu.

El centre en el qual he desenvolupat la investigació és un institut situat a la comarca d'Osona, el qual acull un total de 185 alumnes procedents de diferents poblacions. És un centre que es troba en constant creixement i el seu principal objectiu és aconseguir la millora dels resultats acadèmics i el grau de cohesió social en un context d'equitat. El seu sistema pedagògic es fonamenta en quatre elements, fortament interrelacionats: els agrupaments d'alumnes, la metodologia de treball, la flexibilitat horària i el rol del professorat. Des de l'institut es vetla per tal que hi hagi un arrelament al context cultural del propi país, en col·laboració amb els municipis i amb les famílies, i amb la voluntat que tot l'alumnat esdevingui protagonista del seu aprenentatge.

3.1. Recollida i procés d'anàlisi de dades

Un cop feta l'elecció del centre, i per tal de portar a terme la recollida de dades, he estat fent, conjuntament amb *Demoskole*, un treball de camp de dos anys, amb la finalitat d'analitzar els processos participatius que tenen lloc a les aules de 3r i 4t d'ESO en relació a les tres pràctiques educatives investigades. Concretament, els principals instruments de recollida de dades van ser les entrevistes semi – estructurades, les observacions no participants, i tot un treball previ de recollida de documentació del centre.

La recollida de documents del centre m'ha permès aproximar-me i conèixer de manera global el funcionament de l'institut i la seva metodologia de treball, i comprendre els discursos del centre entorn a les pràctiques inclusives i democràtiques, així com identificar i analitzar les pràctiques democràtiques i participatives. Tanmateix, i per tal de contrastar tota la informació més teòrica amb la pràctica diària a les aules, vaig recórrer a dos instruments de recollida de dades, com ara les entrevistes i les observacions. Per una banda, les entrevistes m'han permès conèixer els punts de vista i les opinions que tenen els diferents col·lectius del centre respecte al treball de la democràcia i la inclusió a l'escola, i per l'altra, les observacions m'han servit per recollir evidències sobre els processos d'ensenyament i aprenentatge i la participació de l'alumnat en les tres pràctiques investigades.

ENTREVISTES		OBSERVACIONS		
Informatives	Grupals	Brigades de suport al professorat	Aprenentatge servei	Treball Cooperatiu
- Equip Directiu - Professora responsable de l'Aprenentatge Servei.	- Grup 1: 9 alumnes - Grup 2: 8 alumnes - Professorat: 9	Total: 10 Observacions de diferents brigades: ratolí, verda, magisteri, decoració i delegats.	Total: 8 Observacions del servei comunitari a l'entitat i de les presentacions orals.	Total: 6 Observacions de diferents assignatures, professors i grups – classe.

Taula 1: Treball de camp a l'institut
Font: Elaboració pròpia

Per a l'anàlisi de les experiències he construït una graella amb 15 categories que engloben aspectes de democràcia, inclusió i participació, amb la finalitat d'aprofundir en la vida a l'aula, principalment en aspectes relacionats amb l'atenció a la diversitat, l'aprenentatge cooperatiu, les metodologies d'ensenyament i aprenentatge, el rol de l'alumnat i del professorat, el clima i el benestar a l'aula, el currículum, els nivells de participació de l'alumnat, entre d'altres.

1. Hi ha un treball actiu en la identificació, reducció i supressió de barreres per a l'aprenentatge i la participació.
2. La planificació i el desenvolupament de les classes respon a la diversitat de l'alumnat.
3. L'agrupament de l'alumnat es fa seguint la lògica de l'heterogeneïtat.
4. El criteri de formació de grups ha estat en base a les voluntats de l'alumnat.
5. Hi ha flexibilitat en les franges horàries per acollir les diferents pràctiques educatives.
6. L'alumnat pot disposar d'espais de trobada per a debatre, consensuar, decidir i/o dialogar sobre una temàtica concreta.
7. Es vetlla per un clima agradable i afavoridor que garanteixi el benestar de tot l'alumnat.
8. Es treballa per a la millora de la qualitat de les relacions humanes.
9. Es produeix un treball de valors i capacitats democràtiques i inclusives.
10. Els docents es preocupen per donar suport a l'aprenentatge i a la participació de tot l'alumnat.
11. El professor fomenta el treball entre iguals i l'ajuda mútua.
12. El currículum s'ha concretat a partir dels interessos i voluntats de l'alumnat.
13. Les metodologies que s'utilitzen en les pràctiques afavoreixen la participació de l'alumnat i la presa de decisions.
14. Les activitats que es fan a l'aula recorren a l'aprenentatge cooperatiu.
15. L'avaluació estimula l'èxit de tot l'alumnat.

Taula 2: Categories d'anàlisi
Font: Elaboració pròpia

Per a la realització del procés de triangulació vaig construir un quadre on es detallen les diferents categories amb les principals evidències. En el següent exemple es pot veure una categoria vinculada al concepte d'educació inclusiva i una al concepte de participació i presa de decisions, així com també algunes de les evidències recollides a partir de les observacions i entrevistes que donen resposta a aquests indicadors⁴.

CATEGORIA	BRIGADES	APRENTATGE SERVEI	TREBALL COOPERATIU
1. La planificació i el desenvolupament de les classes respon a la diversitat de l'alumnat.	L'alumnat és l'encarregat de decidir a quina brigada anar segons les seves voluntats i interessos, independentment del curs.	L'alumnat pot escollir el projecte que vol realitzar a la comunitat, en funció dels seus interessos, capacitats i/o curiositats.	La composició dels grups cooperatius és heterogènia, tenint en compte les característiques individuals.
2. Les metodologies que s'utilitzen en les pràctiques afavoreixen la participació de l'alumnat i la presa de decisions.	El professorat es manté com una guia; els ajuda, acompanya i aconsella, però deixa que siguin ells els que prenguin les últimes decisions.	Cada grup és l'encarregat de decidir quin projecte fer, quins objectius perseguir i escollir les activitats a realitzar.	Treball autònom de l'alumnat en grups cooperatius. Són ells els encarregats de pensar i reconstruir el coneixement amb el suport de l'adult.

Taula 3: Exemple triangulació de les categories amb les evidències
Font: Elaboració pròpia

3.2. Selecció i anàlisi de les experiències democràtiques, participatives i inclusives

El projecte educatiu del centre explicita la voluntat i el compromís de crear un institut que respecti les diferències i es mostri obert a noves idees. Per això, es proposa formar-se i treballar de manera col·laborativa per eliminar les barreres d'accés a l'aprenentatge i a la participació. Tot aquest plantejament es concreta en diferents experiències educatives que marquen el caràcter propi del centre, i de totes elles l'institut en va destacar tres perquè considera que garanteixen una major democràcia, inclusió i participació. Aprofitant aquesta selecció, vaig decidir analitzar-ne els processos participatius de l'alumnat, posant especial èmfasi en l'anàlisi de diferents elements que afecten i que acaben repercutint en el dia a dia a l'aula, com ara aspectes curriculars, organitzatius i metodològics.

4. Vegeu treball complet a Farré (2015), des de <http://repositori.uvic.cat/handle/10854/4306>

a. Brigades de suport al professorat

Aquest projecte consisteix en l'organització de grups d'alumnes en les anomenades *brigades*, que posen en joc les seves millors habilitats i coneixements per donar suport en tasques que impliquen una millora per a tota la comunitat educativa. Les brigades es van iniciar a finals del curs 2010 – 2011, i ja des de llavors va estar prevista la seva continuïtat en els cursos següents. El projecte es desenvolupa al llarg de tot el curs escolar, concretament dos dies a la setmana en una franja horària de 30 minuts, en què hi participa tot l'alumnat del centre.

Les brigades estan formades per alumnat de diferents cursos, la qual cosa implica processos recíprocs d'aprenentatge, influència, orientació i intercanvi. A partir de les categories d'anàlisi s'ha pogut detectar que és un espai on cada un dels alumnes pot expressar les seves preferències a l'hora de crear els grups, i on no existeixen barreres per a l'aprenentatge i la participació, ja que tots i totes poden escollir la brigada on anar. A més, l'alumnat esdevé part activa qüestionant, reflexionant i reconstruint el coneixement, ja que són els encarregats de prendre les últimes decisions, amb el suport del professorat.

També es produeix un canvi en la figura del docent, ja que s'abandona la figura tradicional de coneixedor de la informació, i adopta el paper de guia en els processos d'ensenyament i aprenentatge. Per tant, permet que sigui l'alumnat qui acabi gestionant la brigada. El fet que hi hagi alumnes que actuïn com a dinamitzadors i organitzadors, comporta que s'incrementin les relacions socials entre ells, afavorint així l'ajuda mútua i l'aprenentatge horitzontal. A més, el centre va prendre la decisió que les brigades no s'avaluàrien, per la qual cosa no hi ha cap qualificació que surti d'aquesta experiència.

En relació a això, i agafant com a punt de partida totes les categories d'anàlisi, puc afirmar que aquesta és l'experiència més participativa i democràtica del centre, ja que permet que l'alumnat participi activament i augmenti el sentit d'empatia, responsabilitat i autonomia. Concretament, en aquesta experiència es compleix el principi de governança, ja que cada brigada es converteix en un òrgan conjunt que avança en la presa de decisions a partir de processos participatius. A més, també apareix el principi d'habitança, condició totalment indispensable per a estar bé dins la brigada i el grup, i treballar en un ambient de confiança i respecte.

Per últim, esmentar que en aquest cas la participació de l'alumnat és molt elevada, ja que actuen com a coautors, prenent les decisions de manera compartida i cooperativa amb l'adult. Per tant, l'alumnat té la capacitat de decidir, de col·laborar i d'actuar en el control i en la presa de decisions que afecten a la brigada, la qual cosa els situa en el centre dels seus aprenentatges.

b. Aprenentatge servei

Aquesta experiència combina processos d'aprenentatge i de servei a la comunitat en un **únic** projecte en el qual els participants es formen treballant sobre necessitats reals de l'entorn amb l'objectiu de millorar-lo. L'aprenentatge servei es va iniciar el curs 2012 – 2013, i s'ha estat portant a terme fins a l'actualitat, a través de l'assignatura de Ciutadania, únicament a 3r d'ESO.

En aquest cas, l'alumnat treballa sobre necessitats reals de l'entorn, la qual cosa implica obrir les portes del centre ampliant així el sentit de comunitat. El primer criteri d'agrupament de l'alumnat és per cursos, i en la formació dels grups es té en compte les voluntats i els interessos individuals, assegurant així la motivació i les ganes de participar. Els grups es regeixen pels principis del treball cooperatiu, per arribar a construir un contingut comú, i per la lògica de l'heterogeneïtat, ja que es té en compte les característiques individuals de tots i totes a l'hora de formar els grups. A més, i pel que fa a l'avaluació, comentar que aquesta és igual per a tothom, i consta de la nota mitjana entre el seguiment de la carpeta d'aprenentatge i de l'exposició oral de final de curs.

A partir de l'anàlisi de les dades i de les diferents categories puc afirmar que no es produeix cap procés d'exclusió ni de barreres per a l'aprenentatge i la participació, ja que tot l'alumnat participa d'aquesta experiència. A més, un dels principis democràtics que es garanteix és el de reconeixement de l'alteritat de tots els col·lectius amb els quals s'anirà a treballar. Aquest fet comporta explícitament un treball de valors i capacitats inclusives i democràtiques, així com també una atenció i respecte per a la diversitat. Per contra, també es garanteix el principi de governança, ja que cada grup és l'encarregat de prendre les decisions que afecten al seu propi projecte, com ara establir els objectius i les activitats que es pretén desenvolupar.

Finalment, comentar que l'aprenentatge servei esdevé una metodologia en què es produeix una actitud activa cap a la participació, i on l'alumnat esdevé el principal protagonista dels seus aprenentatges. És per això que la figura del professorat canvia totalment, i deixa la vessant més tradicional per convertir-se en un docent facilitador dels aprenentatges. D'aquesta manera, s'afavoreix el treball en equip, l'ajuda entre iguals i l'aprenentatge horitzontal.

c. Treball cooperatiu

Aquesta metodologia d'aprenentatge consisteix en l'organització de l'aula en petits grups mixtos i heterogenis, on els alumnes treballen conjuntament de manera coordinada per a resoldre tasques acadèmiques i aprofundir en el seus aprenentatges. Aquesta experiència va començar el curs 2010 – 2011, impulsada per l'equip directiu i acceptada per a tot el claustre.

Les agrupacions de l'alumnat són sempre de composició heterogènia, amb un màxim de 20 alumnes per classe, per tal d'individualitzar al màxim els processos d'ensenyament i aprenentatge. Dins de cada grup – classe es creen equips de treball cooperatiu de 3 o 4 persones, estables per a un trimestre concret i per a totes les àrees del currículum. Aquests equips es formen a l'inici de cada trimestre i en el moment de crear-los es té en compte les capacitats, les habilitats i els resultats acadèmics individuals de tot l'alumnat, així com també la sintonia entre els possibles membres de l'equip. L'equip docent és l'encarregat de crear els grups de treball cooperatiu.

Aquesta és l'experiència que s'emmarca dins d'un àmbit més curricular, i afecta a tots els grups classe i a totes les matèries. A partir de les categories d'anàlisi s'ha detectat que el centre aposta per a la cooperació, amb l'objectiu de poder accedir a aprenentatges més complexos mitjançant solucions compartides, i que pretén desenvolupar al màxim les capacitats i habilitats de cada un dels estudiants. Això ha portat a replantejar tant el rol del professorat com el tema de l'avaluació. El professor, tot i que és el que acaba determinant els objectius, els continguts i la metodologia d'aprenentatge, en el moment en què els grups es posen a treballar cooperativament adopta el rol de guia, la qual cosa afavoreix un treball horitzontal per part de l'alumnat. Per contra, i pel que fa a l'avaluació, l'alumnat hi veu el recurs indispensable per avaluar la feina de cada membre del grup de forma justa i equitativa, i alhora els permet regular el seu propi procés d'aprenentatge.

Aquesta experiència garanteix els principis democràtics d'habitança i alteritat ja que, per una banda, el fet de sentir-se bé amb el propi grup és una condició indispensable per tal de promoure la participació de cada un dels membres, així com també per construir un contingut comú. Per l'altra, és imprescindible reconèixer a tots i cada un dels membres del grup com un element clau per tal d'arribar a acords comuns i acceptats per a tots i totes.

Finalment, i pel que fa a la participació de l'alumnat, destacar que les evidències recollides han mostrat que, de les tres experiències investigades, aquesta és la que ofereix menys possibilitats de participació. Tal i com he comentat anteriorment, l'adult és l'encarregat de prendre la major part de les decisions pedagògiques i organitzatives, com ara els objectius a assolir, les activitats d'aprenentatge o bé els continguts, la qual cosa comporta que l'alumnat no pugui posar en pràctica accions concretes ni prendre decisions. Tot i això, en el moment en què es posen a treballar en grups cooperatius el seu nivell d'autonomia i de presa de decisions augmenta considerablement, i l'adult es converteix en guia i facilitador dels aprenentatges.

A continuació, a la taula 4 recullo l'anàlisi dels elements clau de cada una de les experiències, per tal de contrastar la informació recollida. La finalitat és evidenciar possibilitats i límits de les diferents pràctiques pel que fa a la participació de l'alumnat i reflexionar sobre aquests elements clau en les conclusions.

	Brigades de suport al professorat	Aprenentatge servei	Treball cooperatiu
Diversitat i Heterogeneïtat	Grups heterogenis on es barreja alumnat de diferents cursos. Tot l'alumnat participa en aquesta experiència.	Grups heterogenis on es potencia el treball amb la comunitat. Només l'alumnat de 3r d'ESO participa en aquesta experiència.	Grups heterogenis, formats per 3 o 4 persones. El criteri d'agrupament és per cursos (afecta a tots els grups – classe i a totes les matèries).
Participació alumnat i presa de decisions	L'alumnat pot escollir la brigada on anar, així com també els grups, les activitats, etc. Actua com a coautor, i pren les decisions de manera compartida amb l'adult.	L'alumnat pot escollir els grups de treball cooperatiu i el projecte a realitzar. Esdevé creador de coneixement, adoptant un paper de guia amb el suport per part del professorat.	L'adult és l'encarregat de formar els grups de treball cooperatiu i de prendre la major part de les decisions pedagògiques i organitzatives. L'alumnat actua com a informant actiu.
Rol professorat	Guia que orienta a l'alumnat, però deixa que siguin ells els que prenguin les últimes decisions.	Guia que orienta a l'alumnat, i pot proposar canvis de grups i/o de projectes.	Rol actiu per part del professorat. En el moment en què els grups treballen cooperativament, adopta un rol de guia.
Rol alumnat	Actuen com a dinamitzadors i organitzadors de les brigades. S'afavoreix l'ajuda mútua i l'aprenentatge horitzontal.	Rol actiu a l'hora d'escollir el projecte a realitzar. S'afavoreix l'ajuda mútua i l'aprenentatge horitzontal.	Únicament en el treball en grups cooperatius l'alumnat assumeix un rol més actiu. En aquest cas, s'afavoreix l'ajuda mútua i l'aprenentatge horitzontal.
Avaluació	Les brigades no s'avaluen.	L'avaluació és igual per a tothom a partir de rúbriques. Nota mitjana entre la carpeta d'aprenentatge i l'exposició oral.	Avaluació a partir de rúbriques. L'alumnat participa en el procés d'avaluació mitjançant autoavaluacions i coavaluacions.

Taula 4: Anàlisi dels elements clau de cada experiència
Font: Elaboració pròpia

4. Conclusions

El present apartat destaca les principals conclusions a les que s'ha arribat a partir de la investigació, així com també exposar les limitacions i possibles qüestions que queden obertes al voltant de les tres experiències.

En termes generals, sembla que les pràctiques més democràtiques i inclusives, com ara les brigades de suport al professorat o l'aprenentatge servei, afavoreixen majors possibilitats de participació per part de l'alumnat, ja que aquests tenen un paper més actiu en els seus aprenentatges. En relació a això, i de forma implícita, si participen més acabaran coneixent i interioritzant els valors propis d'una societat democràtica, fent ús dels seus drets i deures. Per altra banda, també he pogut detectar que com més acadèmica i curricular és l'experiència, com el cas del treball cooperatiu, més limitacions apareixen i menys capacitat participativa i democràtica aporta per a l'alumnat. És a dir, aquests no tenen tantes possibilitats de participar, ja que la majoria de les decisions vénen marcades per l'adult.

És per això que em pregunto *quines característiques ha de tenir una pràctica educativa per tal de garantir una participació real de l'alumnat en els processos d'ensenyament i aprenentatge?* Malgrat que respondre a aquesta pregunta és quelcom complex, a continuació intentaré exposar les principals idees que m'han portat a considerar les brigades com l'experiència més participativa i democràtica, seguint per l'aprenentatge servei fins arribar al treball cooperatiu. Per fer-ho, vincularé els resultats obtinguts amb els principals referents teòrics, amb l'objectiu d'avançar cap a escoles més democràtiques, participatives i inclusives.

Les brigades de suport al professorat és l'experiència menys formal i més oberta i dinàmica, la qual cosa comporta que l'alumnat participi més activament i s'impliqui més en els seus aprenentatges. L'alumnat actua com a coautor i esdevé part activa guiant, planificant i executant les sessions, on les decisions les pren de manera compartida amb l'adult. Per tant, i segons Fielding (2012), aquesta experiència es situaria en els patrons de més complexitat, en què es promou una veritable participació. A continuació, caldria destacar l'aprenentatge servei com l'experiència situada en un nivell mitjà. En aquest cas, l'alumnat esdevé creador de coneixement, i pren la iniciativa a l'hora d'escollir els aspectes vinculats amb el seu projecte, amb el suport actiu per part del professorat. Finalment, i pel que fa al treball cooperatiu, destacar que el grau d'implicació i de relació entre alumnat i professorat

és més limitat, per la qual cosa trobem que l'alumnat actua com a informant actiu. És a dir, es propicia el debat i el diàleg amb els alumnes per tal d'aconseguir una major profunditat i solidesa en els aprenentatges, però continua essent el docent l'encarregat de prendre les decisions pedagògiques i/o acadèmiques. En relació a això, cap de les experiències la podem situar en l'últim patró de col·laboració, la qual cosa ens mostra que encara es pot avançar en aquest camí cap a un sistema on l'alumnat i el professorat comparteixin més quotes de poder i responsabilitat.

El fet que l'alumnat prengui un rol més actiu i pugui prendre decisions que afecten d'una manera més o menys directa en els seus aprenentatges, ens mostra que s'està garantint el principi de governança. En definitiva, la democràcia en el context escolar té a veure, tal i com diuen Feu, Prieto i Simó (2016), amb la governança del centre i amb els processos de presa de decisions compartits amb l'adult. Per altra banda, al llarg de totes les experiències s'ha pogut evidenciar que el centre treballa en la identificació i supressió de barreres per a l'aprenentatge i la participació, així com també per garantir una atenció a la diversitat fomentant agrupaments heterogenis. A més, també vetlla i assegura un clima agradable i afavoridor que propicia el benestar de tots i totes, garantint així els principis d'habitança i alteritat. Aquestes idees es sustenten en uns valors democràtics i inclusivament transversals a totes les assignatures i matèries, que impregnen la vida del centre, com ara l'ajuda entre iguals, l'aprenentatge horitzontal, el treball cap a la millora de les relacions humanes, així com també el treball cooperatiu i l'atenció a la diversitat. Tots aquests factors permeten que l'alumnat pugui participar plenament de la vida democràtica del centre, i que aquesta participació no només sigui formal, sinó també real.

Finalment, també ha estat cabdal analitzar com el centre treballa el concepte de democràcia, ja que tal i com he comentat anteriorment, si l'alumnat participa més alhora també està interioritzant hàbits de convivència democràtica. Tot i que no he detectat cap treball explícit de continguts vinculats a aquest concepte, a partir de les experiències analitzades puc afirmar que s'aposta per a l'aprenentatge a través de la democràcia i per a la democràcia, ja que es confronta a l'alumnat amb la realitat social actual, per tal que puguin viure en primera persona les injustícies, discriminacions, desigualtats i conflictes, assumint un paper actiu en la democratització de la societat i en la seva millora i transformació. Principalment, això es pot detectar en l'aprenentatge servei i en les brigades de suport al professorat, on es fomenta un aprenentatge real de què és la democràcia i com es viu (Edelstein, 2011)

Per concloure, destacar que els processos democràtics i inclusius no s'implanten de forma automàtica, ni de manera espontània ni per l'atzar, sinó que requereixen un convenciment ferm per part dels equips directius i dels claustres per tal d'avançar cap a processos més participatius i oberts. Aquest camí cap a una major participació, democràcia i inclusió educativa exigeix un nou plantejament d'escola; una escola inclusiva, participativa i oberta a la comunitat, encaminada a la qualitat educativa, i que assumeixi la heterogeneïtat com a factor d'enriquiment. Així doncs, la millora, la reconstrucció i la transformació de les nostres escoles depèn, en gran mesura, de la capacitat que tinguem per comprendre allò que en elles passa, per la qual cosa cal que l'escola sigui la que lideri aquest canvi.

5. Agraïments

Voldria agrair als revisors de l'article els comentaris de millora realitzats i a la Dra. Núria Simó les orientacions proposades en la redacció final.

6. Referències bibliogràfiques

Booth, T. i Ainscow, M. (2006). *Índex per a la inclusió: Guia per a l'avaluació i millora de l'educació inclusiva*. Bristol: Centre for Studies on Inclusive Education. Consultat 14 abril 2016, des de <http://www.eenet.org.uk/resources/docs/Index%20Catalan.pdf>

Departament d'Ensenyament (2012). *Projecte de convivència i èxit educatiu*. Consultat 5 maig 2016, des de http://educacio.gencat.cat/documents/PC/ProjectesEducatius/Projecte_convivencia_document_marc.pdf

Dewey, J. (2004). *Democracia y educación* (1^a ed.). Madrid: Morata.

Edelstein, W. (2011). Education for Democracy: reasons and strategies. *European Journal of Education*, 46, 127 – 137.

Farré, L. (2015). *La participació de l'alumnat en pràctiques democràtiques i inclusives als centres: un estudi de cas*. Universitat de Vic – Universitat Central de Catalunya, Catalunya. Consultat 27 febrer 2017, des de <http://repositori.uvic.cat/handle/10854/4306>

Feu, J., Prieto, O. i Simó, N. (2016). ¿Qué es una escuela verdaderamente democrática? *Revista Cuadernos de Pedagogía*, 465, 90 - 97.

Fielding, M. (2012). Más allá de la voz del alumnado: patrones de colaboración y las exigencias de la democracia profunda. *Revista de Educación*, 359, 45 – 65.

Parrilla, A. (2002). Acerca del origen y sentido de la educación inclusiva. *Revista de Educación*, 327, 11 - 29.

Pedagogia i Treball Social

Revista de Ciències Socials Aplicades

Edita: Universitat de Girona

Disseny i maquetació: info@clam.cat · 647 42 77 32

Dipòsit Legal: GI.904-2010

ISSN: 2013-9063